

Колос Ю. З.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ ВИМОГ В ІНСТРУКТИВНИХ ТЕКСТАХ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ

Анотація. Статтю присвячено перекладу вимог англо-мовних інструкцій українською мовою. Досліджено тексти англо-мовних та українськомовних інструкцій до побутових приладів та програмного продукту, а також до медичного препарату й проаналізовано способи формулювання в них директив та особливості їх передачі українською мовою. З'ясовано, що комунікативним завданням інструкції є повідомлення відомостей та припис виконання певних дій. Текст інструкції характеризується чіткістю, логічністю та емоційною нейтральністю. У тексті англо-мовних інструкцій переважає наказовий спосіб дієслів, уживається велика кількість модальних дієслів, активно використовуються пасивні конструкції, дієприкметникові та дієприслівникові звороти, складнопідрядні та умовні речення. Розглянуто стандарти формулювання тексту інструкції, зокрема у процесі подання обов'язкових вимог у тексті. Відповідно до стандартів формулювання тексту інструкції у тексті мають використовуватися слова «повинен», «слід», «необхідно», «необхідно, щоб», «дозволяється тільки», «не допускається», «забороняється», «не слід».

Проаналізовано види спонукальних речень, способи їх перекладу українською мовою. Спонукальні конструкції можна поділити на імперативні та неімперативні. Під час перекладу імперативних конструкцій в українськомовному перекладі використовують дієслово в другій особі множини доконаного виду, оскільки воно більш орієнтоване на результат дії. До неімперативних входять конструкції з модальними та перформативними дієсловами. З'ясовано, що перші при цьому переважають.

Доведено важливість правильного тема-рематичного членування речення. На відміну від англійської мови українська мова має вільний порядок слів. За законами зорового сприйняття друга частина речення сприймається як більш значуща. Саме тому в письмовому мовленні застосовується принцип лінійної подання інформації, згідно з яким спочатку до речення вводиться допоміжна інформація, а потім основна, причому остання розташовується після присудка. Розглянуто приклади пермутації членів речення для досягнення адекватності перекладу.

Ключові слова: інструкція, імперативні конструкції, неімперативні конструкції, модальні дієслова, перформативи, тема, рема.

Постановка проблеми. Процес поживлення міжнародного обміну товарами та послугами, розвиток науки й техніки зумовлює необхідність перекладу різноманітної супровідної документації до таких продуктів.

Інструктивний дискурс є результатом усної й письмової комунікативної взаємодії учасників, спрямованої на ознайомлення з правилами будови та безпечної експлуатації агрегатів та пристроїв [1, с. 1].

Інструкція з експлуатації – це супровідний документ до технічних й електронних виробів різного типу обладнання. Комунікативним завданням інструкції є повідомлення відомостей та припис виконання певних дій.

Із перекладом інструкцій пов'язано чимало проблемних питань, що зумовлені лексико-стилістичними та граматичними особливостями цього жанру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості жанру інструкції досліджували І.С. Алексєєва, А.В. Боцман, С.А. Канащук, Т.А. Пастернак, Л.В. Рехтін, В.В. Станівчук, І.Е. Чумакова та ін. Спонукальні конструкції вивчали Л.В. Березан, О.Л. Даскалюк, Г.Г. Дрінко, П.С. Дудик, Н.А. Луценко, І.О. Міхалкова, Н.В. Швидка та ін. Перекладу науково-технічної літератури присвятили свої роботи А.Я. Коваленко, В.І. Карабан та ін.

Мовне оформлення інструкції має високий ступінь стандартизації, що забезпечує економічність у написанні й сприйнятті цього тексту. Незважаючи на це, жанр інструкції постійно розвивається, про що свідчать роботи сучасних лінгвістів. Це й зумовило необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Мета статті – дослідити тексти англо-мовних та українськомовних інструкцій до побутових приладів та програмного продукту, а також до медичного препарату й проаналізувати способи формулювання в них директив, шляхи й особливості їх передачі українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Оскільки інструкція належить до директивного дискурсу, у ній формулюються накази, поради та рекомендації з різним ступенем імперативності.

Л.В. Рехтін [2] дослідив найчастотніші мовні формули, що вживаються в текстах інструкцій, написаних різними мовами. В усіх мовах найважливішими смислами були такі: опис дій адресата, каузація дій, опис функцій та характеристик предмета вказівок. Найбільша кількість мовних кліше виражала смисли, пов'язані з дотриманням правил безпеки. Стандартизація тексту інструкції виявляється як на рівні граматичних зв'язків, так і на рівні лексики. Найбільш частотними виявилися конструкції з дієсловами та віддієслівними іменниками на позначення дій, а також зв'язки з похідними прийменниками та віддієслівними іменниками.

Стандартними для інструкцій є розповідні та спонукальні конструкції. Перші здебільшого використовуються в описовій частині, тоді як другі – у частині з вказівками. Спонукальні речення можуть бути простими та складними, означено-особовими, умовними, складнопідрядними, односкладними, заперечними. Реченням притаманна лаконічність, вони містять мінімальну кількість елементів, необхідних для повного вираження смислу.

У тексті англійськомовних інструкцій переважає наказовий спосіб дієслів, уживається велика кількість модальних дієслів, широко використовуються пасивні конструкції, дієприкметникові та дієприслівникові звороти, складнопідрядні та умовні речення. Наприклад:

If the clinician prefers the handling characteristics of the hydrated collagen, the membrane can be hydrated in sterile water or saline solution for approximately five minutes prior to final placement [3].

The patient should refrain from brushing the treated area for two weeks following the surgery [Там само].

Крім дієслів, що вказують на дії, які слід виконати, у текстах використовуються стереотипні конструкції, що виражають імперативність. Інструктивний текст будується на такому стереотипі, у якому повністю вилучені часові значення. Так, використовуються структури *Слід мати на увазі..., It is necessary..., It is strongly recommended...* тощо.

Для звернення до адресата в тексті англійськомовних інструкцій вживається займенник *you*, що перекладається українською за допомогою другої особи множини (рідше однини, коли компанія-виробник прагне установити дружній тон комунікації) або, що частіше, безособовими реченнями. Також можуть використовуватися слова *user, operator, customer, client*. Для вказівки на автора в англійській мові функціонує займенник *we* або назва компанії. Наприклад:

Із метою забезпечення належної роботи пристрою користувач повинен виконувати його регулярну перевірку й чищення [4].

Текст інструкції характеризується чіткістю, логічністю та емоційною нейтральністю. В Україні діє низка національних та міжнародних стандартів, що регламентують тексти інструкцій та їх перекладів. Зокрема, зазначено такі вимоги:

– текст документа має бути коротким, чітким та не допускати різних тлумачень;

– під час викладення обов'язкових вимог у тексті мають використовуватися слова «повинен», «слід», «необхідно», «необхідно, щоб», «дозволяється тільки», «не допускається», «забороняється», «не слід». Під час викладення інших положень слід використовувати слова «як правило», «за необхідності», «може бути», «у випадку» тощо;

– допускається використовувати розповідну форму викладу тексту документа, як-от «застосовують», «вказують» тощо [5].

Г.Г. Дрінко вважає, що спонукання становить директивний акт, мета якого – змінити навколишній світ за допомогою мовленнєвих актів. Комунікативно-прагматичними типами спонукальних мовленнєвих актів (за Г.Г. Дрінко) є: прескриптивні (команда, наказ (розпорядження), вимога, дозвіл, заборона), реквестивні (прохання, благання), сугестивні (порада, пропозиція) та менасиви (застереження, погроза) [6]. В англійській мові спонукальні конструкції, які входять до структури стверджувального речення, включають синтетичні форми дієслів 2-ї особи однини та множини. Заперечні конструкції імперативних речень 2-ї особи передбачають форми дієслів аналітичного типу *don't + inf* [6, с. 38]. В українській мові форми наказового способу утворюються від основи теперішнього/майбутнього часу за допомогою закінчень другої особової парадигми. Заперечний імператив утворюється за допомогою заперечної частки *не* та синтетичної форми дієслова [Там само].

Зазвичай в українському перекладі використовують дієслово в другій особі множини доконаного виду, оскільки воно

більш орієнтоване на результат дії. Заперечні конструкції можуть також перекладатися за допомогою слів *забороняється, не слід, не можна* тощо. Наприклад:

Do not cut or remove the grounding prong from the power plug [9]. – *Не відрізайте й не видаляйте штир заземлення з мережної вилки* [4].

Do not use if the product sterilization barrier or its packaging is compromised [3]. – *Забороняється використовувати виріб, якщо порушено стерилізаційний бар'єр або упаковку*.

Спонукальні конструкції можна поділити на імперативні та неімперативні. До неімперативних входять конструкції з модальними та перформативними дієсловами. Перші при цьому переважають. В українській мові не виокремлюється група модальних дієслів, значення спонукання передають предикативні прислівники: *могти, мусити, сміти, вміти, слід/треба, можна*, та ін. Значення необхідності здійснення дії в англійській мові передають модальні дієслова *must, should, ought, shall, have, be*. Усі вони виражають необхідність здійснення якоїсь дії, проте відрізняються нюансами значення.

Наприклад: *To change the settings for your kid's account, your kid must first accept the invitation* [7]. – *Щоб змінити настройки для облікового запису Вашої дитини, Ваша дитина спочатку повинна прийняти запрошення* [8].

Дієслово *should* виражає рекомендацію, пораду: *The outer pouch should be opened carefully, allowing the inner pouch to be placed onto a sterile field* [3]. – *Слід з обережністю відкривати зовнішню упаковку, щоб внутрішню упаковку можна було покласти в стерильне поле*.

Конструкція з дієсловом *need* у значенні необхідності має відтінок потреби. В українській мові аналізованій конструкції відповідають сполученню предикативних слів *треба, необхідно* з інфінітивом:

To listen to the radio, you need to attach a compatible headset to the device [7]. – *Щоб слухати радіо, потрібно приєднати до пристрою сумісну гарнітуру* [8].

Можливість здійснення дії передають конструкції з модальними дієсловами *can, could, may, might*:

Resorbable tacks can also be used to affix the membrane [3]. – *Також для фіксації мембрани можна використовувати скріпки, які розсмоктуються*.

Прикладом бездієслівної форми вираження спонукання є використання спеціальних сигнальних слів, зокрема: *Contraindications: – Протипоказання. Warning: – ОБЕРЕЖНО! Caution! – УВАГА!*

Перформативними дієсловами є дієслова: *ask – просити, order – наказувати, permit – дозволяти, forbid – забороняти тощо*.

Наприклад: *If you want to transfer your photos to a Mac, it is recommended that you use the Lumia Photo Transfer for Mac app, which you can download from ...* [7]. – *Для перенесення фотографій на комп'ютер Mac рекомендується використовувати програму Lumia Photo Transfer для Mac, яку можна завантажити із сайту...* [8].

На відміну від англійської мови українська має вільний порядок слів. Проте за законами зорового сприйняття під час читання друга частина речення сприймається як більш значуща. Тому в письмовому мовленні існує принцип лінійного подання інформації, згідно з яким спочатку в речення вводиться допоміжна інформація, а потім – основна, до того ж остання розташовується після присудка.

Актуальне членування речення – це членування на тему (дане, основа, відоме) і рему (нове, ядро, повідомлюване) [10].

Для того, щоб український текст перекладу інструкції був чітко зрозумілим, речення в ньому мають бути сформульовані так, щоб їх тема-рема-тична структура відповідала комунікативній меті (щоб основна, повідомлювана, інформація розташовувалася у другій частині речення). У цьому разі на неї падатиме логічний наголос. Для досягнення цієї мети під час перекладу використовується перmutація членів речення (у реченнях підкреслено головну інформацію – рему):

1) *Please read this manual carefully before operating your set and retain it for future reference* [9]. – *Перед використанням виробу уважно прочитайте даний посібник та збережіть його для звернень у майбутньому* [4].

Основна комунікативна мета речення (1) – спонукання читача до того, щоб він ретельно прочитав інструкцію та зберіг її, тому що інформацію об'єднано в другій половині речення, а обставину часу (рему) винесено на початок. Ця трансформація дала змогу правильно поставити логічний наголос у реченні.

2) *Contact the authorized service technician for repair or maintenance of this unit* [9]. – *Ремонт або технічне обслуговування цього пристрою може здійснювати тільки кваліфікований технічний персонал* [4].

У реченні (2) має бути наголошено на тому, що саме кваліфікований технічний персонал (а не якийсь інший) має виконувати ремонт або технічне обслуговування. Якби порядок слів вихідного речення залишився незмінним (*Кваліфікований технічний персонал має здійснювати ремонт або технічне обслуговування даного пристрою*), то читач був би спантеличений щодо головної ідеї речення.

3) *Turn the main power off and unplug the unit when cleaning or repairing the product* [9]. – *Під час проведення чищення або ремонту пристрою відключіть живлення й витягніть шнур живлення з розетки* [4].

У прикладі (3) основне – це дії, які слід виконати перед тим, як проводити ремонт або чищення. Тому перелік цих дій винесено на кінець речення. За іншого розташування слів (*Відключіть живлення й витягніть шнур живлення з розетки під час проведення чищення або ремонту пристрою*) здавалося б, що ці дії слід виконувати тільки під час чищення або ремонту пристрою, а цей факт не відповідає дійсності.

Висновки. Комунікативним завданням інструкції є повідомлення відомостей і припис дій. У досліджуваних текстах інструкцій широко використовувались як імперативні, так і неімперативні конструкції. До групи неімперативних конструкцій належать конструкції з модальними та перформативними дієсловами. Відповідно до стандартів формулювання тексту інструкції під час викладення обов'язкових вимог у тексті мають використовуватися слова «повинен», «слід», «необхідно», «необхідно, щоб», «дозволяється тільки», «не допускається», «забороняється», «не слід».

Для того, щоб український текст перекладу інструкції був чітко зрозумілим, основна, повідомлювана, інформація (рема) розташовується в другій частині речення. Для цього під час перекладу використовується перmutація членів речення.

Література:

1. Агамалиева И.Д. Функционально-семантическое описание коммуникативных актов инструктивной дискурсии : автореф. дисс. ... канд. филол. н. Ульяновск, 2002. 24 с.

2. Рехтин Л.В. Речевой жанр инструкции: полевая организация: дисс. ... к. филол. н. Горно-Алтайск, 2005. 192 с.
3. Resorbable Collagen Membrane For Dental Surgery. Instructions For Use. URL: <https://www.bauschhealth.com>.
4. Кондиционер повітря Lg A09lhm. Інструкція з експлуатації. URL: <http://gscs-b2c.lge.com/downloadFile?fileId=KROWM000526061.pdf>.
5. ГОСТ 2.105-95. Единая система конструкторской документации. Общие требования к текстовым документам [Чинний від 1996-07-01], 1996. 28 с.
6. Дрінко Г.Г. Спонукальні конструкції в англійській та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2005. 182 с.
7. Lumia with Windows 10 Mobile. User Guide / Microsoft. 137 с. URL: <http://download-support.webapps.microsoft.com>.
8. Посібник користувача Телефон Lumia з оновленням Windows 10 Mobile / Microsoft. 147 с. URL: <http://download-support.webapps.microsoft.com>.
9. AIR CONDITIONER LG A09LHH. OWNER'S MANUAL. URL: <http://gscs-b2c.lge.com/downloadFile?fileId=KROWM00052712.pdf>.
10. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики : підручник. Київ : Вид. центр «Академія», 2004. 344 с.

Kolos Yu. The peculiarities of conveying requirements in instructive texts when translating from English into Ukrainian

Summary. The article has been devoted to the translation of the requirements of English-language instructions into Ukrainian. The texts of English and Ukrainian instructions for household appliances and software product, as well as for medical product were studied and the ways of formulating and translating directives were analyzed. It has been found that the communicative task of the instruction is to give information and instruct to perform certain actions. The text of the instruction is characterized by clarity, logic and emotional neutrality. The text of English instructions is dominated by the imperative mood of verbs, a large number of modal verbs, passive constructions, adjectives and adverbial inflections, complex and conditional sentences. The standards of instruction text writing are considered, in particular when formulating obligatory requirements in the instruction. According to them, the words «повинен», «слід», «необхідно», «необхідно, щоб», «дозволяється тільки», «не допускається», «забороняється», «не слід» should be used in the Ukrainian text.

Types of imperative sentences and ways of their translation into Ukrainian were analyzed. Inducements can be divided into imperative and non-imperative constructions. When translating imperative constructions, the verb in the Ukrainian translation in the second person plural of the perfect form is used, because it is more focused on the result of the action. Non-imperative constructions include constructions with modal and performative verbs. It has been found that the former predominates.

The importance of the correct theme-rhematic division of a sentence is investigated. Unlike English, the Ukrainian language has free word order. According to the laws of visual perception, the second part of the sentence is perceived as more significant. Therefore, in written speech there is a principle of linear representation of information, according to which the auxiliary information comes first in the sentence, and then comes the main one, which it is located after the predicate. Examples of permutation of sentence members in order to achieve adequate translation are considered.

Key words: instruction, imperative constructions, non-imperative constructions, modal verbs, performative verbs, theme, rheme.